

УДК: 343.122

DOI: <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2022-3-1-57-63>

Пилипенко Дмитро Олексійович,
кандидат юридичних наук
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1299-6178>

Єпринцев Пилип Сергійович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9790-9565>

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ПОТЕРПІЛОГО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Статтю присвячено визначенню процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні. У статті зосереджено увагу на окремих умовах реалізації потерпілим свого процесуального статусу в межах кримінального провадження. Звернуто увагу на порядок вручення потерпілій особі пам'ятки про права та обов'язки, наголошено, що таку пам'ятку має вручати особа, яка приймає заяву про вчинення кримінального правопорушення, або особа, яка здійснює кримінальне провадження у подальшому. Зазначено, що доцільним є визначення кількісного показника осіб, які мають право набувати процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні, крім цього, висловлено позицію, що законодавець має визначити цю кількість осіб.

Ключові слова: потерпілий; процесуальний статус; пам'ятка про права та обов'язки; заява про залучення до провадження; кілька осіб.

Постановка проблеми. Удосконалення сфери нормативного регулювання правовідносин у суспільстві потребує відповідної оптимізації чинних законодавчих актів у нашій державі. Цей процес відбувається синхронно в усіх сферах правовідносин. У контексті цього окремої уваги потребує вдосконалення правових норм, що регулюють сферу кримінально-процесуальних відносин. Ця сфера характеризується залученням до неї як осіб, які обстоюють державний інтерес, так й учасників кримінального провадження, які відстоюють особисті права у справі. Одним із таких учасників є потерпіла особа. Належне визначення процесуального статусу особи, яка постраждала від вчинення кримінального правопорушення, має першочергове значення для кримінального процесу, оскільки захист осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, охорона їх прав та законних інтересів є завданнями кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання, пов'язані з визначенням процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні, досліджувалися такими науковцями, як О. П. Герасимчук, С. В. Давиденко, С. Л. Деревянкін, В. С. Зеленецький, Є. Г. Коваленко, О. П. Кучинська, Л. М. Лобойко, А. В. Молдован, В. В. Навроцька, В. Т. Нор, І. В. Рогатюк, С. М. Стахівський, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова, Л. І. Шаповалова, Н. І. Щегель, В. М. Юрчишин та ін.

Метою статті є визначення процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні. Зазначене здійснюється з метою вироблення сталої теоретичної та нормативної позиції щодо єдиного сприйняття змісту процесуального статусу потерпілого в кримінальному процесі.

Виклад основного матеріалу. Належне визначення процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні потребує коректної нормативної регламентації юридичного факту набуття особою цього статусу, а також подальшої реалізації прав та виконання процесуальних обов'язків. В. В. Вапнярчук справедливо зазначає, що правова регламентація процесуального становища потерпілого та його представника в окремому параграфі Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України) пояснюється необхідністю підкреслити значущість постраждалої від учинення щодо неї кримінального правопорушення особи й важливість захисту її прав і законних інтересів [1 с. 343]. Відповідно до чинного КПК України потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. У контексті зазначеного слушним є твердження, що важливе значення для того, щоб під час кримінального провадження і у процесуальному рішенні за результатами такого провадження були враховані права та законні інтереси потерпілого, має своєчасне залучення особи як потерпілого до участі у кримінальному провадженні, ознайомлення зі своїми процесуальними правами й активна участь у провадженні самого потерпілого та осіб, які представляють його законні інтереси – представника та законного представника [2, с. 177].

Відповідно до ч. 2 ст. 55 КПК України права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. Потерпілому вручається пам'ятка про процесуальні права та обов'язки особою, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення. Враховуючи правову конструкцію зазначеної норми, у чинному кримінальному процесуальному законі передбачено два шляхи набуття процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні: 1) подання заяви про вчинення щодо особи кримінального правопорушення; 2) подання заяви про залучення особи до провадження як потерпілого. При цьому у випадку подання заяви про вчинення щодо особи кримінального правопорушення постраждалій особі відразу ж вручається відповідна пам'ятка про права та обов'язки посадовою особою, яка таку заяву приймає від потерпілого. Однак за цих умов виникає закономірне питання щодо визначення тієї посадової особи, яка має вручати потерпілому зазначену пам'ятку у випадку подання заяви про залучення особи до провадження як потерпілого, тобто за умов, коли вже здійснюється кримінальне провадження. Зважаючи на логіку законодавця, таку

пам'ятку потерпілому повинна вручати саме та особа, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення. У практичних же реаліях посадові особи, які приймають заяви про вчинення кримінального правопорушення, та особи, які згодом відбирають заяви про залучення осіб до кримінального провадження як потерпілих, – це можуть бути зовсім різні посадові особи.

Згідно з порядком ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, прийняття та реєстрація заяв (повідомлень) – це отримання заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події і присвоєння їм порядкового номера уповноваженими службовими особами органів (підрозділів) поліції. У свою чергу, уповноважена службова особа – працівник чергової служби, у разі відсутності у структурі органу (підрозділу) поліції відповідної чергової служби – інший визначений керівництвом органу (підрозділу) поліції працівник, якого уповноважено на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події [3]. За логікою законодавця, особа, яка набуватиме процесуального статусу потерпілого згодом, тобто за вже розпочатим кримінальним провадженням, буде вимушена «розшукувати» саме ту посадову особу, яка свого часу приймала заяву про вчинення кримінального правопорушення, для отримання від неї пам'ятки про процесуальні права та обов'язки потерпілого, адже виключно саме ця посадова особа уповноважена вручати таку пам'ятку.

У практичній діяльності слідчих підрозділів пам'ятку потерпілому вручає саме слідчий, який отримав заяву про залучення особи до провадження як потерпілого, навіть за умов якщо інша посадова особа свого часу отримувала заяву про вчинення кримінального правопорушення. Зазначене є цілком логічним та обґрунтованим. Враховуючи це, на наш погляд, доцільно було б внести відповідне нормативне доповнення до п. 2 ч. 2 ст. 55 КПК України та викласти його в такій редакції: «Потерпілому вручається пам'ятка про процесуальні права та обов'язки особою, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення, або особою, яка прийняла заяву про залучення особи до провадження як потерпілого (курсив наш. – Д. П., П. Є.).

О. П. Кучинська зазначає, що зберігання невизначеності у правовому статусі постраждалої від злочину особи позбавляє її можливості використовувати права, що становлять процесуальний статус потерпілого, і як наслідок призводить до порушення його прав на доступ до правосуддя та судовий захист [4, с. 108]. Слід цілком погодитися із вказаним твердженням та наголосити, що елементи конструкцій процесуальних норм, які впливають на визначення процесуального статусу потерпілого, мають бути ретельно виважені та в комплексі всебічно і якісно відобразити всі елементи правового статусу потерпілого у кримінальному провадженні. Будь-які вади правових норм, що визначають процесуальний статус потерпілого, неодмінно не лише негативно впливатимуть на можливість потерпілими відстоювати особисті порушені права, а також породжуватимуть недовіру як до законодавця, так і до правоохоронних органів з боку потерпілих осіб.

Одним із подібних недоліків, на наше переконання, є елемент правової конструкції ч. 6 ст. 55 КПК України. Так, відповідно до цієї норми, потерпілим визнається одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням

потерпілими може бути визнано кілька осіб. У контексті зазначеного вважаємо за необхідне звернути увагу на кількісний показник, який використовує законодавець, а саме термін «кілька осіб». Законодавець у вказаній нормі та і взагалі у КПК України не роз'яснює свою позицію щодо зазначеного кількісного показника, а тому, відповідно, вирішення цього питання покладається на особу, яка здійснює кримінальне провадження. Однак за таких умов особисте переконання слідчого, як варіант, може відображати абсолютно протилежні погляди щодо згаданого кількісного показника. Так, згідно з поясненням великого тлумачного словника сучасної української мови, кілька – це невизначена мала кількість (у межах від трьох до десяти) [5, с. 539]. Відповідно до етимологічного словника української мови, кілька – це деяка, невелика кількість [6, с. 445]. За практичним словником української мови, кілька – це не один, а два-три, декілька [7, с. 164]. Отже, автори словників по-різному тлумачать «кілька». При цьому точка зору згаданих авторів жодним чином не відображає позиції законодавця, який, як уже наголошувалося, узагалі не прив'язує числовий критерій до визначення показника «кілька осіб».

Указане вище положення ч. 6 ст. 55 КПК України містить норму, відповідно до якої за певних умов потерпілим у кримінальному провадженні визнається одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї постраждалої особи. Перелік осіб, які належать до числа близьких родичів та членів сім'ї, визначено у п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України. З огляду на положення чинного КПК України, цілком обґрунтовано можна вважати, що кожна з осіб, визначених у вказаній нормі, може набути статусу потерпілого за певних умов, передбачених КПК України. При цьому обмежувати право з перерахованих у ст. 3 КПК України осіб щодо подання заяви про залучення до провадження як потерпілого не можна, враховуючи кількість осіб, які одночасно звернулися до особи, що провадить кримінальне провадження, щодо залучення учасника кримінального провадження як потерпілого. Принаймні такі умови законом не передбачено. Тому, теоретично, кількість учасників кримінального провадження, які можуть набути процесуальний статус потерпілого, можуть цілком відповідати «кількісному» та «якісному» показникам визначення близьких родичів та членів сім'ї, поданих у п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України.

З цього приводу Верховний Суд України (далі – ВСУ) у постанові від 02.07.2004 № 13 «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів» зазначив, що у випадку надання зазначених прав (прав потерпілого), яких вимагають декілька осіб із числа близьких родичів особи, якій було заподіяно смерть, усі вони можуть бути визнані потерпілими [8]. Ураховуючи викладене та беручи до уваги позицію ВСУ з цього питання, доцільно внести корективи до змісту ч. 6 ст. 55 КПК України та викласти її в такій редакції: «Потерпілим визнається одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням – потерпілим може бути визнано *будь-яку особу, яка належить до близьких родичів чи членів сім'ї потерпілого*» (курсив наш. – Д. П., П. Є.).

У контексті питання, що розглядається, окремої уваги заслуговує і таке положення. Так, відповідно до п. 2 ч. 6 ст. 55 КПК України після того, як особа, яка перебувала у стані, що унеможлиблював подання нею відповідної заяви, набуде здатності користуватися процесуальними правами, вона може подати заяву про

залучення її до провадження як потерпілого. Враховуючи це положення, постає закономірне питання щодо подальшого процесуального статусу потерпілих осіб, який був набутий близькими родичами або членами сім'ї потерпілого, коли він перебував у стані, що унеможлиблював подання ним відповідної заяви. Зважаючи на дослівний зміст ч. 5 ст. 55 КПК України, такі близькі родичі та члени сім'ї не можуть бути позбавлені процесуального статусу потерпілого. Відповідно до змісту зазначеної процесуальної норми, за наявності очевидних та достатніх підстав вважати, що заява, повідомлення про кримінальне правопорушення або заява про залучення до провадження як потерпілого подана особою, якій не завдано шкоди, зазначеної у частині 1 ст. 55 КПК України, слідчий або прокурор виносить вмотивовану постанову про відмову у визнанні потерпілим, яка може бути оскаржена слідчому судді.

Однак у ч. 1 ст. 55 КПК України визначено підстави набуття процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні, серед яких і спричинення постраждалій особі моральної, фізичної або майнової шкоди. За умов, коли особа (особи) з числа близьких родичів чи членів сім'ї подає заяву в кримінальному провадженні щодо залучення її як потерпілого, замість родича, який реально постраждав від злочину та знаходиться у стані, що унеможлиблює подання такої заяви, зазначений близький родич фактично завжди керуватиметься особистими спонуканнями, які є похідними від отриманої моральної шкоди. Цього висновку цілком логічно можна дійти, проаналізувавши зміст категорії «моральна шкода». Так, відповідно до ст. 23 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) моральна шкода полягає, серед іншого, у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів.

Отже, буквальне тлумачення ч. 5, 6 ст. 55 КПК України дає змогу зробити висновок, що в кримінальному провадженні процесуальний статус потерпілого можуть одночасно мати як особа, яка безпосередньо постраждала від кримінального правопорушення, так і близькі родичі та/або члени сім'ї потерпілого. При цьому, фактично, номінальна кількість таких потерпілих у кримінальному провадженні є нормативно необмеженою. Уважаємо, що така ситуація потребує відповідного виправлення та нормативного корегування змісту ст. 55 КПК України з боку законодавця, адже використане законодавцем визначення «кілька осіб» не відображає належного підходу до окреслення максимально конкретизованої кількості осіб у цьому випадку. На наше переконання, за умов, якщо близькі родичі та/або члени родини, які набувають процесуального статусу потерпілого у разі перебування їх постраждалого родича у стані, що перешкоджає подання ним відповідної заяви про залучення як потерпілого, має існувати закономірний зворотній механізм позбавлення їх цього статусу. Вважаємо, що після того, як особа, яка перебувала у стані, що унеможлиблював подання нею відповідної заяви, набула здатності користуватися процесуальними правами та подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, цей факт має бути підставою для позбавлення близьких родичів та членів сім'ї процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні, адже ці особи фактично користувалися правосуб'єктністю постраждалого родича до того часу, коли він набуде здатності самостійно відстоювати особисті права та інтереси в кримінальному провадженні. Також, на нашу думку, потребує додаткового обговорення та врегулювання питання кількісного складу потерпілих

осіб, які одночасно можуть брати участь у кримінальному провадженні. Тому законодавець має дійти розумної та виваженої точки зору щодо певного обмеження такої кількості учасників кримінального провадження.

Висновки. Узагальнюючи наведене, варто зазначити, що процесуальний статус потерпілого в кримінальному провадженні є багатограним правовим явищем. Належне врегулювання законодавцем усіх елементів процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні є запорукою дотримання і врахування особистих прав та інтересів постраждалих від кримінальних правопорушень осіб. Одним з елементів належного визначення процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні є повідомлення потерпілого про його права та обов'язки в кримінальному провадженні шляхом вручення відповідної пам'ятки. У чинному КПК України слід передбачити положення, відповідно до якого таку пам'ятку потерпілому має вручити або особа, яка приймає від потерпілого заяву про вчинене кримінальне правопорушення, або особа, яка приймає від потерпілого заяву про залучення до провадження в зазначеному процесуальному статусі. У межах належного визначення процесуального статусу потерпілого також потребує відповідної уваги з боку законодавця питання щодо з'ясування кількісного складу осіб, які одночасно можуть брати участь у справі як потерпілі від одного кримінального правопорушення. Також потребують урегулювання критерії позбавлення процесуального статусу потерпілого за умов набуття його близькими родичами та членами сім'ї особи, яка тимчасово була не спроможна, але згодом знову набула здатності користуватися відповідними процесуальними правами потерпілого.

Список використаних джерел

1. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків : Юрайт, 2017. 408 с.
2. Мудрак І. В. Щодо визнання особи потерпілою у кримінальному провадженні. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 177.
3. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події. Наказ МВС від 08.02.2019 № 100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19#Text> (дата звернення: 10.03.2022).
4. Кучинська О. П. Деякі питання процесуального статусу потерпілого за кримінальним процесуальним законодавством України. Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства : матеріали Всеук. наук.-практ. конференції, присвяченої 70-річчю д.ю.н., професора Юрія Павловича Аленіна, Одеса, 21 квітня 2017 р. Одеса : Юридична літ., 2017. С. 108.
5. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
6. Мельничук О. С. Етимологічний словник української. Т. 2. Київ : Наукова думка, 1985. 573 с.
7. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. Київ : «Українська книга», 2000. 480 с.
8. Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів. Пленум Верховного Суду України. Постанова від 2 липня 2004 року № 13. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSo4146?an=80> (дата звернення: 10.03.2022).

References

1. Vapniarchuk, V. V. (2017). *Teoriia i praktyka kryminalnoho protsesualnoho dokazuvannia : monohrafiia* [Theory and practice of criminal procedural evidence : a monograph]. Kharkiv. 408 s. [in Ukrainian].
2. Mudrak, I. V. (2019). *Shchodo vyznannia osoby poterpiloiu u kryminalnomu provadzhenni* [Regarding the recognition of a person as a victim in criminal proceedings]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. № 2. S. 177 [in Ukrainian].

3. Pro zatverdzhennia Poriadku vedennia yedynoho obliku v orhanakh (pidrozdilakh) politsii zaiav i povidomlen pro kryminalni pravoporushennia ta inshi podii [Order of the Ministry of Internal Affairs]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19#Text> (data zvernennia: 10.03.2022) [in Ukrainian].
4. Kuchynska, O. P. (2017). Deiaki pytannia protsesualnoho statusu poterpiloho za kryminalnym protsesualnym zakonodavstvom Ukrainy [Some issues of the procedural status of the victim under the criminal procedural legislation of Ukraine]. *Aktualni problemy udoskonalennia kryminalnoho protsesualnoho zakonodavstva: materialy Vseuk. nauk.-prakt. konferentsii, prysviachenoj 70-richchiu d.iu.n., profesora Yurii Pavlovycha Alenina*. Odesa. S. 108 [in Ukrainian].
5. Busel, V. T. (2005). Velyki tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv. 1728 s. [in Ukrainian].
6. Melnychuk, O. S. (1985). Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy [Etymological dictionary of Ukrainian]. Kyiv. 573 s. [in Ukrainian].
7. Karavanskyi, S. (2000). Praktychnyi slovnyk synonimiv ukrainskoi movy [Practical dictionary of synonyms of the Ukrainian language]. Kyiv. 480 s. [in Ukrainian].
8. Pro praktyku zastosuvannia sudamy zakonodavstva, yakym peredbacheni prava poterpilykh vid zlochyniv [Plenum of the Supreme Court of Ukraine]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSo4146?an=80> (data zvernennia: 10.03.2022) [in Ukrainian].

Pylypenko Dmytro,

PhD in Law

*(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1299-6178>**Epryntsev Pylyp,**

PhD in Law, Associate Professor

*(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9790-9565>

SOME ISSUES OF DETERMINING THE PROCEDURAL STATUS OF THE VICTIM IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The article is devoted to determining the procedural status of the victim in criminal proceedings. The article focuses on certain conditions of realization of the victim's procedural status within the criminal proceedings. Attention was drawn to the procedure for handing the victim a memorandum of rights and responsibilities, it was emphasized that such a memorandum should be handed over by a person who accepts an application for a criminal offense or a person who carries out criminal proceedings in the future. It is noted that it is expedient to determine the quantitative indicator of persons who have the right to acquire the procedural status of a victim in criminal proceedings, in addition, the position is expressed that the legislator should determine this number of persons. The purpose of the article is to determine the procedural status of the victim in criminal proceedings. This is done in order to develop a stable theoretical and normative position on a unified perception of the content of the procedural status of the victim in criminal proceedings. The procedural status of the victim in criminal proceedings is a multifaceted legal phenomenon. Proper regulation by the legislator of all elements of the procedural status of the victim in criminal proceedings is a guarantee of observance and consideration of personal rights and interests of victims of criminal offenses. One of the elements of proper identification of a procedural victim in criminal proceedings is the notification of the victim about his rights and responsibilities in criminal proceedings, by handing over the relevant memo. The current CPC should stipulate that such a memorandum should be handed over to the victim either by the person who accepts the victim's application for a criminal offense or by the person who accepts the victim's application to be involved in the said procedural status. As part of the proper determination of the procedural status of the victim, the legislator also needs to pay due attention to the issue of determining the number of persons who may simultaneously participate in the case as victims of a single criminal offense. Criteria for depriving the victim of the procedural status of a victim if his / her close relatives and family members acquire a person who was temporarily incapable but later regained the ability to enjoy the relevant procedural rights of the victim also need to be regulated.

Key words: *victim; procedural status; memo on rights and responsibilities; application for involvement in the proceedings; several persons.*

Надіслано до редколегії 15.04.2022
Рекомендовано до публікації 22.04.2022